

Qurbon AMINJONOV,

*O'zbekiston Milliy universiteti Harbiy tayyorgarlik o'quv markazi
tarbiyaviy va mafkuraviy ishlar sikli katta o'qituvchisi, iste'fodagi polkovnik*

E-mail: aminjonov@gmail.com

Tel: 97 720 22 09

O'zR JXU p.f.f.d., B.Tursunov taqrizi asosida

**“THE QUESTION OF THE POSITION AND QUALITIES OF A MILITARY LEADER IN THE VIEWS OF
EASTERN THINKERS”**

Annotation

This article discusses the psychological characteristics, specifically about the strong-willed qualities, faith, moral traits, characterological qualities that should be expressed in the personality of military leaders (officers) based on their role in social life, responsibility for the fate of the country.

Key words: "Spiritual heritage", "moral qualities", "justice", "nobility", "army leader", "clever", "intelligent", "outspoken". "brave", "heroic", "sacrificing", "vigilant", "disciplined", "courageous", "brave", "patriotic", "faith", "willed qualities".

“ВОПРОС О СТАТУСЕ И КАЧЕСТВАХ ПОЛКОВОДЦА В ВЗГЛЯДАХ ВОСТОЧНЫХ МЫСЛИТЕЛЕЙ”

Аннотация

В данной статье речь идет о качествах военачальников (офицеров), которая должна выражаться в их личности, т. е. волевых качествах, вере, моральных и характерологических качествах, исходя их роли в общественной жизни и их ответственности за судьбу страны.

Ключевые слова: “Духовное наследие”, “нравственные качества”, “справедливость”, “благородство”, полководец, “ум”, “умный”, “откровенный”. “смелый”, “храбрый”, “преданный”, “бдительный”, “уложение”, “мужественный”, “смелый”, “патриотизм”, “вера”, “волевые качества”.

“SHARQ MUTAFAKKIRLARI QARASHLARIDA HARBIIY RAHBAR MAVQEI VA XISLATLARI MASALASI”

Annotatsiya

Mazkur maqolada harbiy rahbar shaxslarning (ofitserlarning) ijtimoiy hayotdagi roli, mamlakat taqdiri uchun ma'sulligidan kelib chiqqan holda ular shaxsida ifodalaniishi lozim bo'lgan psixologik xususiyatlar, ya'ni irodaviy fazilatlar, e'tiqod, axloqiy sifatlar, karakterologik xislatlar haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: “Ma'naviy meros”, “axloqiy sifatlar”, “adolatparvar”, “oliyhimmat”, “lashkarboshi”, “oqil”, “zukko”, “ochiqqo'l”. “jasur”, “botir”, “fidoiy”, “hushyor”, “tuzuk”, “shijoat”, “dovyurak”, “vatanparvar”, “e'tiqod”, “irodaviy fazilatlar”.

Kirish. O'rta asrlarda taraqqiyotning ilg'or fikr, g'oya na'munalarini yaratgan buyuk Sharq allomalarning ko'p qirrali ijodi, boy ma'naviy-ma'rifiy merosi hozirga qadar jahonning ko'p mamlakatlarida o'rganilmoqda.

Asrlar davomida Sharq mamlakatlarida ijtimoiy-siyosiy qarashlar aks ettirilgan, shaxslararo munosabatlar xususida fikrlar bildirilgan, podshohlarni odil siyosat yurgizishga undovchi, davlatni boshqarish, harbiy ilmning qoidalariga bag'ishlangan ko'plab asarlar yaratilgan. Ba'zi bir mualliflar mazkur masalaga o'z asarlarining ayrim boblarini bag'ishlagan bo'lsalar, boshqalari esa bu mavzuda alohida asarlar yozganlar.

Iqtisodiy, siyosiy va ma'naviy hayot katta voqealarga boy bo'lgan davrda yashab, faoliyat yuritgan buyuk mutaffakir Abu Nasr ibn Muhammad Forobiyning boy meroslaridan biri uning ideal jamiyat haqidagi o'ylari va bu haqda yozgan asarlaridir.

Jumladan, ulug' alloma Forobiyning “Fozil shahar odamlari qarashlari” asarida yozishicha, haqiqiy rahbar, birinchi navbatda, adolatparvar, hammaga haqiqat qiluvchi, barcha jabhalarda qo'l ostidagilarga ibrat bo'luvchi fazilatlar sohibidir. Chidam-bardosh, sabot-matonat, oqillikkina rahbar yo'lini yorug', ko'rayotgan chora-tadbirlarini samarali, mo'ljallarini yaqin qila oladi.

U “Fozillar shahri”ning birinchi boshlig'i shu shahar aholisiga imomlik qiluvchi oqil kishi bo'lib, u tabiatan o'n ikkita hislat-fazilatni o'zida birlashtirgan bo'lishi zarur deb ta'kidlaydi.

Fozillar shahri hokimi avvalo to'rt muchali sog'-solim bo'lib, o'ziga yuklangan vazifalarni bajarishda biror a'zodagi nuqson halal bermasligi lozim, aksincha, u sog'-salomatligi tufayli bu vazifalarni oson bajarishi lozim.

Ikkinchidan, bunday shahar hokimi tabiatan nozik farosatli bo'lib, suhbatdoshining so'zlarini, fikrlarini tez tushunib, tez ilgab olishi, shu sohada umumiy ahvol qandayligini ravshan tasavvur qila olishi zarur.

Uchinchidan, u anglagan, ko'rgan, eshitgan, idrok etgan narsalarni xotirasida to'la-to'kis saqlab qolishi, barcha tafsilotlarni unutmasligi zarur.

To'rtinchidan, u zehni o'tkir, zukko bo'lib, har qanday narsaning bilinar-bilinmas alomatlarini va u alomatlarini nimani anglatishini tez bilib, sezib olishi zarur.

Beshinchidan, u fikrini ravshan tushuntira olish maqsadida, chiroyli co'zlar bilan ifodalay olishi zarur.

Oltinchi, u ustozlardan ta'lim olishga, bilim, ma'rifatga havasli bo'lishi, o'qish, o'rganish jarayonida sira charchamaydigan, buning mashaqqatidan qochmaydigan bo'lishi zarur.

Yettinchi, taom yeyishda, ichimlikda, ayollarga yaqinlik qilishda ochofat emas, aksincha, o'zini tiya oladigan bo'lishi zarur.

Sakkizinchi, u haq va haqiqatni, odil va haqgo'y odamlarni sevadigan, yolg'onni va yolg'onchilarni yomon ko'radigan bo'lishi zarur.

To'qqizinchi, u o'z qadrini biluvchi va nomus-oriyatli odam bo'lishi, pastkashlardan yuqori turuvchi, tug'ma oliyhimmat bo'lishi, ulug', oliy ishlarga intilishi zarur.

O'ninchi, bu dunyo mollariga, dinor va dirxamlarga qiziqmaydigan (mol-dunyo ketidan quvmaydigan) bo'lishi zarur.

O'n birinchi, tabiatan adolatparvar bo'lib, odil odamlarni sevadigan, istibdod va jabr-zulmni, mustabid va zolimlarni yomon ko'ruvchi, o'z odamlariga ham, begonalarga ham haqiqat qiluvchi, barchani haqiqatga chaqiruvchi, nohaq jabrlanganlarga madad beruvchi, barchaga yaxshilikni va o'zi suygan go'zalliklarni ravo ko'ruvchi bo'lishi zarur. O'zi haq ish oldida o'jarlik qilmay, odil ish tutgani holda har qanday haqsizlik va razolatlarga murosasiz bo'lishi zarur.

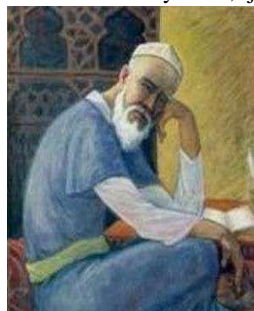
O'n ikkinchi, o'zi zarur deb hisoblagan chora-tadbirlarni amalga oshirishda qat'iyatli, sabotli, jur'atli, jasur bo'lishi, qo'rqqoqlik va xadiqsirashlarga yo'l qo'ymasligi zarur.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Farobiyning rahbar insonlar sifatleri yuzasidan bildirgan ushbu fikrlari to'laqonli harbiy rahbar shaxsiga ham taaluqlidir.

XI asrda yashab, ijod etgan shoir Yusuf Xos hojib o'zining "Qutadg'u bilig" asarida harbiylar va lashkarboshilarning jamiyat hayotida tutgan o'rni va roli haqida, egallashlari lozim bo'lgan sifat hamda xususiyatlari to'g'risida alohida fikr bildirgan.

Mutafakkir lashkarboshilik (komandirlik)ga "Bu ish uchun yetuk, ziyrak, hushyor odam kerak, toki g'ofillik orqasidan biror - bir kutilmagan falokat yuz bermasin" deb lashkarboshi (komandir)ning shaxsiy xususiyatlarini o'sha davrda ko'rsatib o'tgan.

Yusuf Xos hojib lashkarboshi (komandir)ning shaxsiy sifatlarini ham ko'rsatib o'tgankim, shu kecha-yu - kunda ham o'zining amaliy ahamiyatini yo'qotmagan: "Lashkarboshi ochiqqo'l, jasur, mergan, xushmuomalali, non-tuzi mo'l, dasturxonni barchaga ochiq, fe'li keng bo'lishi kerak, chunki bular askarlarni boshqarishda kerakli bo'lgan fazilatlaridan hisoblanadi".

Shuningdek, donishmand Yusuf Hos Xojib "Qutadg'u bilik" asarida harbiy qo'mondon (lashkarboshi) va shtab boshlig'i (isfahsalar) qanday bo'lishligini shunday bayon qiladi:

"Lashkarboshi do'st bo'lmaydigan yovning uyusini qochirish uchun kerak. Bu ishga pishiq, chayir, chidamli, mutloq botir yurakli, ziyrak, hushyor, ochiqqo'l bo'lishi lozim.

Qo'mondon hech qachon kibrli bo'lmasligi lozim, aks holda u yengiladi. U yomonlarga siyosat (g'azab) bilan yaxshilarga ezgulik bilan munosabatda bo'ladi.

Qo'mondon ushbu ishlarda mohir bo'lishi shart:

1. Yov kelganda tez reja tuza olishi.
2. Urushda arslon yurak, qoplon bilak bo'lishi.
3. To'ng'izdek (tog' yovvoyisi) chovut soluvchi, bo'ridek kuchli.
4. Harbiy hiylaga usta.
5. Zag'izg'on qushidek hushyor.
6. Burgut singari uzoqni ko'ra oluvchi.
7. Tunda bedor ona kabi bo'lsa".

Sohibqiron bobomiz Amir Temur bizga meros qilib qoldirgan "Tuzuklar"ni o'qisak, xuddi o'zimizga qandaydir katta ruhiy kuch-quvvat olgandek bo'lamiz. Har bir satri bir umr el-yurt, saltanat tashvishi bilan yashagan fidoiy inson, ulkan davlat arbobining keng miqyosdagi o'y-fikrlari, hayot va kurash tajribasi, mushohadasi, ba'zan esa dardli va iztirobli kechinmalari bilan sug'orilgan bu asarda qanday teran ma'no mujassam ekanini anglab yetamiz.

Har bir komandir (boshliq), rahbar shaxs o'z faoliyati davomida ushbu kitobga murojaat qilsa, undagi hech qachon eskirmaydigan hayot hikmatlarining qanchalik to'g'ri ekaniga yana bir bor guvoh bo'lalilar.

Tadqiqot metodologiyasi. Boshqaruv borasida bildirgan, «Saltanati boshqarishda uchragan har qanday voqea va ishni to'ra va tuzuk asosida bajardim»(bu yerda «to'ra va tuzuk» qonun-qoida ma'nosida ishlatilgan) fikrlari bugungi kunda ham naqadar dolzarb ekani barchamizga ayondir.

Shuningdek, Amir Temur bobomizning bunday chuqur ma'noli so'zlari, ayniqsa, «Bilagi zo'r birni, bilmi zo'r mingni yiqar», «...azmi qat'iy, tadbirkor, hushyor, jang ko'rgan, mard, shijoatli bir kishi mingta tadbirsiz, loqayd kishidan yaxshiroqdir» degan hikmatlari insonni doimo aql-idrok, ilmu ma'rifat asosida yashashga da'vat etishi bilan e'tiborlidir.

Amirlik va hukmdorlik martabalarini tuzugida Sohobqiron amirlar, sarkardalar sifatlariga to'xtalib, ular aql-farosatli, bahodir, dovyurak, tadbirkor, sergak, ehtiyotkor, oldi-ketini o'ylab ish tutadigan kishilardir deb ta'kidlaydilar. Va bu to'g'risida yana shunay fikr bildiradi:

"Tajribamdan sinab bildimki, janging sir-asrorini, g'anim askarlarini sindirish yo'lini bilgan, urush qiziganda o'zini yo'qotmasdan, qo'l-oyog'i bo'shshmasdan, lashkar favjlarini jangga boshlay oladigan, agar qo'shin safiga raxna tushsa, uni tezda tuzata oladigan kishigina amirlik va hukmronlikka loyiq hisoblanadi".

Amir Temurning davlat boshqaruvi borasidagi ulkan salohiyati, lashkar tuzish va jang san'ati mahorati, bilim va tajribasi, hayot sirlari bitilgan «Temur tuzuklari» komandirlarning, umuman barcha rahbar shaxslarning xizmat faoliyatida bebaho qo'llanma bo'lib xizmat qiladi.

XV asrda yashab, ijod etib, faoliyat yuritgan mutafakkir, faylasuf Jaloliddin Davoniy "Axloqi Jaloliy" asarida davlat va hokimiyat, hukmdor va uning saroy ahli, ularning burch va vazifalari, turli ijtimoiy tabaqalar, ularning jamiyat hayotida tutgan o'rni bilan bir qatorda harbiylar, lashkarboshilar egallashlari lozim bo'lgan sifat hamda xususiyatlar haqida ham fikr bildiradi.

Tahlil va natijalar. Davoniy shijoatni insonning eng yuksak fazilatlaridan biri, deb hisobladi. Shijoatli kishi, olimning nazarida, kamtarlik, chidamlilik, yumshoq fe'llik, teran ruhan tetiklik, vazminlik, o'z qadr-qimmatini bilish, mehr-shafqatlilik, sabot-matonatlilik va boshqa shunga o'xshash xislatlarni egallagan bo'lishi zarur.

Davoniy shijoat haqida so'z yuritarkan, kishi biror xavf-xatarga duch kelganda, qalban mustahkam bo'lishi, muvaffaqiyatsizlik oldida o'zini yo'qotib qo'ymasligi, zorlanmasdan, o'zini mardonavor tutishi zarur deb uqtiradi.

Mutafakkirning fikricha, haqiqiy shijoatkorona xatti-harakatlardan yaramas ishlarni ajrata bilish lozim. Zeroki, ba'zilar shunday ishlar qiladilarkim, ular faqat tashqi tarafdangina shijoatkorlikka o'xshab ketadi xolos. Masalan, ba'zilar borki tamagirlik yo'lida shijoatkorlik qila oladilar. Ular boylikka ega bo'lishi yoki yuksak lavozimga ko'tarilish uchun shunday qiladilar. Aslida esa bunday xatti-harakatlar haqiqiy shijoatga kirmaydi.

Davoniy "shijoatga" qarama-qarshi qilib "qo'rqoqlik"ni qo'yadi. Ba'zilar qiyinchiliklardan qo'rqib, hayotda oson yo'lni qidiradilar. Alloma bunday shaxslarni ayamay tanqid qiladi, shijoatning qiyinchilik, muhtojlik tushunchalari bilan bog'liqligini ta'kidlaydi.

Ma'lumki, hozirgi paytda son jihatdan ixcham, sifat jihatdan yuksak malakali, professional armiyani barpo qilish ustida islohotlar olib borilmoqda. Sharq mutafakkirlarining qarashlari ham hozirgi kunda amalga oshirilayotgan ayni boradagi ishlar nuqtai - nazaridan o'z ahamiyatini yo'qotgan emas. Garchi mutafakkirlar bu masala yuzasidan o'z zamonasining nazari asosida fikr yuritgan bo'lsada, uning qiymati xozirda ham e'tiborga molikdir.

Odatda, rahbar shaxslar, ayniqsa harbiy insonlarning axloqiy sifatleri haqida gap ketganda, ko'pchilik sifatlar qatorida bir o'ta muhim tomon ba'zan sal ko'zdan qochirilgan bo'ladi. Bu ham bo'lsa VATANPARVARLIK bo'lib, u odatda, bejiz emaski, harbiylar, huquqni himoya idoralari xodimlari va boshqalarga taalluqli deb qaraladi.

Vatanparvarlik tushunchasiga bir oz aniqlik kiritadigan bo'lsak, u Vatanni sevish, uni himoya qilish, har tomonlama parvarishga olish, obodonligi va farovonligiga ma'lum darajada hissa qo'shish demakdir. Ayniqsa, o'z uying, ishing, atrof-muhitingda ushbu ma'naviy yo'nalishlarni unutmaslik va bu orqali vatanga ma'naviy va moddiy foyda keltirish.

Vatanparvarlik ba'zilar tasavvur qilganday faqatgina qahramonlik ko'rsatishu qurol ko'tarib vatan sarhadlarini himoya qilishgina emas. Vatanparvarlik, aslini olganda, shaxs ruhiga singgan, singdirilgan muhim axloqiy tushuncha. Axloqiy tushunchalar kundalik hayotda shaxs faoliyatida ma'naviy va moddiy harakatlar bilan chambarchas bog'lanib ketadi. Axir, ishni tugatib xonadan chiqib ketish oldidan elektr chiroqlarini o'chirib ketish nafaqat ma'naviy, qolaversa eng oddiy moddiy harakat bo'lib, u nafaqat elektr energiyasini tejaydi, yong'inning oldini oladi, inson shu bilan u o'z vatanga moddiy foyda keltiradi.

Vatanparvarlik hissi shaxs ruhida yana bir ma'naviy tushuncha bilan bevosita o'ta aloqador. Bu insonning, o'z o'rmda fuqaro, farzand, oila a'zosi maqomlaridagi burch tushunchasidir.

Burch tushunchasi boshqa ma'naviy tushunchalarga qaraganda insonning faoliyati bilan anchagina bog'liq bo'lib, o'z o'rmda ushbu insonning bajarishi lozim bo'lgan ishlarni anglatadi. Shu o'rinda burchning oddiy odamlar orasidagi turlari ham ko'p. Masalan, farzandlik, ota-onalik, xizmat doirasidagi, fuqarolik va boshqa turlaridir. Shu o'rinda, O'zbekiston Respublikasini himoya qilish — O'zbekiston Respublikasi har bir fuqarosining eng sharaflari va muqaddas burchidir. Bu esa ulardan yuksak vatanparvarlik xissini talab qiladi.

Muqaddas hadisi Sharifda "**hubb ul-vatan minal-iyman**", ya'ni "**Vatanni sevish iymondandir**" deyilgan. Bu so'zda chuqur hikmat bor. Vatanni sevish, ardoqlash kishiga kuch-quvvat beradi, aql-idrok ato etadi, yuzini yorug' qiladi, jasoratlarga chorlaydi, mardliklarga undaydi.

Xozirgi vaqtda kelajak avlodni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash masalalariga yurtboshimiz tomonidan ham alohida e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoev harbiy-vatanparvarlik tarbiyasini kuchaytirish – dolzarb vazifa sifatida belgilab, askar va ofitserlar tarbiyasiga birinchi darajali ahamiyat belgiladi. Jumladan, "**Agar jismoniy va jangovar tayyorgarlik orqali harbiy xizmatchilar jismonan toblanib, kuch-quvvatga to'lsa, ma'naviy-ma'rifiy tarbiya orqali ularning qalbi, ruhi, irodasi mustahkamlanadi.**" deb o'z fikrini bildirdi.

Xulosa va takliflar. Yuqoridagi buyuk mutafakkirlarimiz fikridan shunday xulosaga kelish mumkinki, ularning asarlarida harbiylarning ijtimoiy turmushdagi roli, xalq, mamlakat taqdiridagi mas'ulligiga, boshqaruvning oqilona, odilona xususiyat kasb etishiga alohida ahamiyat beriladi. Ularning asarlaridagi sarkarda (komandir) shaxsida ifodalanishi lozim bo'lgan psixologik xususiyatlar, ya'ni irodaviy fazilatlar, e'tiqod, axloqiy sifatlar, xarakterologik xislatlar tahlili doirasida uning psixologik tavsifini anglash, portretini tasavvur qilish imkoniyati tug'iladi.

Shuning uchun bo'lsa kerakki, bizning buyuk ajdodlarimiz Vatan himoyachisining yetaklovchi – boshqaruvchisi, ya'ni lashkarboshi, (komandiri) shaxsiga alohida e'tibor berganlar. Xozirda ushbu mavzu harbiy pedagogika va psixologiya faning dolzarb taqdiqot masalalaridan biri bo'lib qolmoqda.

ADABIYOTLAR

1. *Sh.M.Mirziyoev*. Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari. Toshkent, "O'zbekiston", 2020y.
2. *Sh.M.Mirziyoev*. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. T.: "O'zbekiston", 2017. 104 b.
3. Kundalik faoliyatda axloqiy-ruhiy tayyorgarlikni tashkillashtirish bo'yicha qo'llanma. O'R MV. T.: Harbiy nashriyot.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 4 avgustdagi "O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari harbiy xizmatchilarining ma'naviy-ma'rifiy saviyasini oshirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida" gi 3898-sonli qarori.
5. O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining Umumharbiy Nizomlari. T. "O'zbekiston", 1996 y.
6. *Forobiy, Abu Nasr*, Fozil odamlar shahri. "Yangi asr avlodi", 2018 y.
7. Temur tuzuklari. Toshkent, "O'zbekiston", 2011 y.
8. *Yusuf Xos Xojib*. Qutadg'u bilik. Toshkent, "Yangi asr avlodi", 2020 y.
9. *A.Sotib-Oldiev, A.Karimjonov*. Harbiy pedagogika. T.: "Sharq", 2005 y.
10. O'zbekiston Respublikasining 2002-yil 12-dekabrda "Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to'g'risida" gi 436-II-son Qonuni. // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. 19.04.2018-y. 03/18/476/1087son. 24.07.2018-y. 03/18/486/1559-son.
11. O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vaziri general-mayor A.Aziziovning Qurolli Kuchlar Akademiyasida 2018-yil 10-avgust kuni bo'lib o'tgan ofitserlar yig'ilishidagi nutqi. <https://www.gazeta.uz/ru/2018/08/10/defence/>.